

ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ – ARTICLES AND CONTRIBUTIONS

Ignacij Voje

ZASLIŠEVANJE UJETNIKOV IZ BOSNE V ČASU TURŠKIH VPADOV V SLOVENSKE DEŽELE

Kranjska je bila od slovenskih dežel najbolj izpostavljena turškim vdorom in napadom. Vse spremembe v bližini turško-hrvatske meje so odmevale tudi na Kranjskem. Kranjski deželni stanovi (Krainer Landtag) so bili zelo zainteresirani, da se organizira čimbolj učinkovita obramba pred turškimi napadi. Nekateri kranjski plemiči so bili imenovani na razne oficirske položaje v Vojni krajini in so sodelovali v neposrednih bojih s Turki. Zato se ne smemo čuditi, da najdemo obilo gradiva o bojih s Turki in o turških vpadih v starem arhivu kranjskih deželnih stanov, ki ga danes hranijo v Arhivu Slovenije v Ljubljani. Mnogo novih podatkov v razpravi smo črpali iz teh fondov.

Zelo podrobno so proučeni vpadi osmanskih Turkov na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju.¹⁾ Poudarek je na tistih vpadih, ki prihajajo iz Bosne. Prvi vpad v slovenske dežele, kolikor je bilo doslej ugotovljeno, je bil leta 1408. Od tega časa dalje lahko sledimo turškim vpadom v slovenske dežele iz leta v leto, s krajšimi ali daljšimi prekinitvami, kar je bilo odvisno od splošnih političnih razmer. Dogajalo se je, da so turške čete vpadle večkrat v enem letu. Turške vpadle lahko razdelimo v več faz, od katerih ima vsaka svoje specifičnosti.

1) Fran Levec, *Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien*, Jahresbericht der k.k. Staat-Oberrelaschule in Laibach für das Schuljahr 1890/91, Laibach 1891; Iva Parapat, *Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovence*, Letopis Matice slovenske za 1871. leto, Ljubljana 1872; Najboljši poznavalec te problematike Stanko Jug je napisal svoje delo o turških vpadih na podlagi novega arhivskega gradiva in korigiral mnoge dotedanje poglede na to problematiko. S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. Kronologija, obseg in vpadna pota*, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, letn. XXIV (cit. Jug GMS XXIV), Ljubljana 1943, str. 1-60; isti, *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593)*, Zgodovinski časopis, letnik IX (cit. Jug ZČ IX), Ljubljana 1955, str. 26-62.

Za prvo obdobje, ki je trajalo od 1408. do 1426. leta, je značilno, da imajo ti sporadičen značaj. Glaven namen vpadov je bil brez dvoma rop, vendar določeni momenti opozarjajo na to, da so predstavljali pripravo za uresničitev daljnosežnih načrtov. Toda od časa, ko je prišel na oblast sultan Murat II. (1421), pa do 1469 ni v virih ugotovljen noben turški napad v slovenske dežele. Kot glavni vzrok za to prekinitve navajajo raziskovalci akcije ogrskega kralja Matija Korvina in uspešno borbo Đerđa Kastriota Skenderbega v Albaniji. On je v borbah vezal velike turške sile. Nekateri podatki pa odkrivajo še en moment, ki ga moramo upoštevati. Značilno za politiko poslednjih celjskih grofov, predvsem to velja za Ulrika II., je bil zelo dober odnos z osmansko državo. Pri pojasnjevanju prekinitve turških vpadov na slovensko ozemlje, je treba upoštevati tudi prijateljski odnos med Ulrikom II. in sultanom Mehmedom II.²⁾

Drugo obdobje je omejeno na čas od 1469 do 1483. Od prvega se razlikuje po tem, da smemo turškim vpadom že pripisovati, če že ne naravnost osvajalen namen, pa vsaj težnjo napadene dežele izčrpati do takšne mere, da bi ob ugodni priložnosti postale lahek plen osvajalne vojske. To je doba najobsežnejših, najštevilnejših in hkrati tudi najtežjih turških vpadov. Pohodov proti slovenskim deželam so se udeleževale velike množice Turkov na konjih. Napadajoče čete so morale biti številne, ker je bila Hrvatska v tem času še velika in so zato morali pri napadih na Kranjsko premostiti velike razdalje, kar je bilo varno le z veliko vojsko. Pri teh vpadih je sodelovala redna bosanska vojska, ki so jo sestavljali spahije in akindžijske čete. V tem drugem obdobju imajo turški napadi različen značaj. Nekateri so bili kratkotrajni in so Turki ob njih plenili le v kratkih sunkih skozi posamežen okoliš, ob drugih pa so se ustavili v kakem kraju za daljši čas, plenili po njegovi okolici in v svojem taborišču zbirali plen in ujetnike. Štirikrat so ob istem pohodu obiskali vse tri glavne slovenske pokrajine (Kranjsko, Koroško in Štajersko) – leta 1473, 1476, 1478 in 1480. Največ je ob napadih trpela Kranjska. Po nekem poročilu kranjskih deželnih stanov iz leta 1508 so Turki v zadnjih štiridesetih letih plenili po Kranjski sedemindvajsetkrat. Za to dobo lahko rečemo, da je vsaka še tako skrita in oddaljena dolina na Kranjskem doživela turški obsik. Turki so se v njej zadrževali po 14 dni in tudi po cel mesec.

V ta čas spadajo tudi pohodi prek Tržaškega Krasa do Soče in v Furlanijo³⁾. Ti pohodi namreč niso imeli samo plenilnega značaja, marveč so spadali v širše turško vojskovanje z Benetkami. Napadi proti Furlaniji predstavljajo najbolj pripravljene in najobsežnejše turške napade, ki so bili usmerjeni proti

2) I. Voje, *Odnos celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, Radovi muzeja grada Zenice III, Zenica 1973, str. 53-66.

3) F. Cusin, *Le vie d'invasioni dei Turchi in Italia nel secolo XV*, Archeografo Triestino, N. S. 1934; Vincenzo Joppi, *I Turchi in Friuli nel 1499*, Pagine friulane, anno 1888; Francesco Musoni, *Le incursioni dei Turchi in Friuli anni 1472 e 1477*, Udine 1890-1892; Arduono Cremonesi, *La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia*, Udine 1976; isti, *Zadnji turški vpad v Furlanijo (1499)*, Goriški letnik 3, 1976, str. 124-129; Paolo Preto, *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975.

Zahodu. Večkrat se je zgodilo, da so Benečani zavrnilí Turke na Soči. Turška vojska se je nato razlila prek slovenskega ozemlja. S takšnimi dogodki so bile povezane najhujše plenitve na slovenskih tleh.

S prihodom sultana Sulejmana II. na oblast (1520) nastopi za slovenske dežele – predvsem za Kranjsko – izredno težka doba. S padcem Beograda 1521 se prične nova turška ekspanzija proti Zahodu. Posebno hud je bil pritisk na Hrvatsko, kjer je padala utrdba za utrdbo v turške roke... Pritisk se je stopnjeval po bitki na Mohačkem polju leta 1526. Turška meja se je vedno bolj približevala Kranjski, dokler končno ni dosegla Une. Značilno za turške vpade je tem obdobju je to, da niso bili tako siloviti in obsežni kakor v drugem obdobju, zato pa so bili zelo pogosti, tako rekoč vsakodnevni. Največ so trpele pri teh napadih Bela Krajina, Kočevska in Kras. Najhujše je bilo leta 1528, ko je Kranjska doživela štiri večje napade. Razen velikih vpadov, ki jih je organiziral bosanski namestnik, je bilo mnogo manjših vpadov, ki so jih izvajali oddelki obmejnih turških čet – martolozi. Od leta 1525 do 1530 je Kranjska, po trditvi deželnií stanov, doživela 50 vpadov, ki so popolnoma opustošili vse obmejne predele od Metlike do Krasa in Istre. Višek je dosegla ta doba v času Sulejmanovega pohoda proti Dunaju leta 1529 in ponovljenem poskusu leta 1532. Cilja Sulejman ni dosegel, ker je spoznal, da je precenjeval svoje moči. Ostrino turških vpadov je občutila v tem obdobju tudi Štajerska. Medtem ko so na Kranjsko in Primorsko vpadali predvsem oddelki bosanske vojske, je Štajerska doživela napad glavne turške vojske pod sultanovim vodstvom. Leta 1532 se je odpravil sultan Sulejman II. z veliko vojsko na pohod proti Dunaju. Pri Kiseku (Köszeg) ga je zaustavil Nikola Jurišić z majhno četo. Ker se je medtem začelo jesensko deževje, se je sultan odločil za umik. Glavnina turške vojske se je valila mimo Gradca proti Lipnici in od tod po stari cesti do Maribora, Ptuja in Celja ter napravila tod ogromno škode.⁴⁾ Ta veliki pohod, ob katerem so videle slovenske dežele prvič in zadnjič glavnino sultanove vojske, je pomenil hkrati tudi konec obdobja velikih turških vpadov. Ko se je v drugi polovici 16. stoletja bolje organizirala obramba, je začela slabeti intenzivnost turških vpadov na slovenska tla. Vpadi so bili redkejši, predvsem pa ne tako siloviti in ostri.⁵⁾

Za prvi dve obdobji je značilno, da se niso ohranili podatki o turških ujetnikih. To je obdobje, ko niti lokalna niti državna obramba nista bili organizirani in učinkoviti. Turki so lahko brez ovir divjali in pustošili po naših deželah. Nihče se jim ni postavil po robu. Tudi v primeru, da so bili Turki napadeni in premagani, so turške ujetnike kar pobili. Ohranil se je podatek z dne 4.

4) Arthur Steinwetter, *Suleiman II vor Marburg*, Jahresbericht des k.k. Staats-Gymnasiums in Marburg... am Schlusse des Studienschjahres 1887.

Vasko Simoniti, *Prispevek k poznavanju turških vpadov v letih 1570 do 1575*, Zgodovinski časopis (ZČ) XXXI, Ljubljana 1977, str. 491-505; isti, *Prispevek k poznavanju turških vpadov od leta 1576 do začetka gradnje Karlovca leta 1597*, ZČ XXXIV, Ljubljana 1980, str. 87-100; isti, *Organizacija obrambe pred Turki na ribniškem območju v 16. stoletju*, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, XXX, Ljubljana 1982, str. 101-109; isti, *Prispevek k poznavanju virov za zgodovino turških vpadov v letih 1580 do 1589*, Arhivi, Ljubljana 1982.

oktobra 1491 o usodi nekega turškega odreda. Turki so padli v zasedo, ki so jo postavili kmetje pod vodstvom dveh plemičev v vasi Hrušica pri Ljubljani. Napadalci so vse ujete Turke pobili, pri tem pa rešili vse krščanske ujetnike.⁶⁾ O ubijanju turških ujetnikov imamo podatke tudi iz kasnejšega obdobja. Dne 19. septembra 1543 je poslal grof Keglević iz Slunja poročilo kranjskim deželnim stanovom. Kranjske deželne stanovo obvešča, da je napadel odred turške vojske pri Otočcu, ki je vodil s seboj 200 krščanskih ujetnikov. Turki so med bojem vse krščanske ujetnike pobili. Kegleviću je uspelo, da je ujel 350 Turkov, ki pa jih je dal do zadnjega pobiti.⁷⁾ Sploh je bilo zelo težko priti do turških ujetnikov. Turške čete so se pojavile v deželi iznenada in bliskovito, in to v času, ko so jih najmanj pričakovali. V zelo močnem in hudem vpadu leta 1559, ki je bil usmerjen proti Postojni in Pivki je sodeloval sam Malkoč-beg z okrog 6000 konjeniki. Ko se je vračal prek Senjskega polja, je obrambi uspelo ujeti le dva Turka.⁸⁾ Znano je, da so se turške čete gibale zelo oprezno in povezano. Na osnovi znanih podatkov lahko ugotovimo, da je bilo število turških ujetnikov v posameznih spopadih, posebej še v bojih z lokalno obrambo, relativno majhno v primerjavi s številom padlih Turkov.⁹⁾

Vse bolj in bolj pogosti vdori Turkov v Kranjsko so postavili v prvo vrsto vprašanje obrambe. Obramba je v teh razmerah pomenila glavno nalogo državne in pokrajinske uprave. S pomočjo drugih avstrijskih dežel je postajala obramba Kranjske vse bolj in bolj učinkovita. Obramba pred Turki se je začela v slovenskih deželah uspešneje organizirati od začetka 16. stoletja dalje. Naloga obrambe je bila preprečevati vpade Turkov v slovenske dežele in presekati pot turškim četam, ki so se vračale s plenom in ujetniki. V drugi polovici 16. stoletja, ko se je oblikovala Vojna krajina in ko so postale akcije krajišnikov vse večje in nevarnejše ter so krajišniki vse bolj pogosto vdirali na turški teritorij, se je povečalo število ujetih turških podanikov v slovenskih deželah.

Postavlja se vprašanje usode turških ujetnikov, ki so padli v ujetništvo v času turških vpadov, ali ki so padli v roke kranjskih fevdalcev, ki so sodelovali v akcijah proti Turkom v Vojni krajini. Del ujetnikov, kot smo že omenili, je bil pobit. Vojaške starešine in druge ugledne turške podanike so zamenjevali za pomembnejše krščanske ujetnike odpeljane na osmanski teritorij. Precej veliko število turških ujetnikov pa je bilo naseljeno na zemljiških posestvih kranjskih fevdalcev kot delovna sila.¹⁰⁾

Nekateri turški ujetniki so dosegli precej zaupanja pri krajiških komandantih. Sprejeli so jih v svojo službo kot ogleduhe in vohune ter jih poslali na

6) Jug GMD XXIV, str. 31.

7) Arhiv Slovenije (AS), Deželni stanovi za Kranjsko (DSK), fasc. 282, str. 514.

8) S. Jug ZČ IX, str. 41.

9) S. Jug GMS XXIV: str. 49 - 2. X 1528, ubitih je bilo 700 ujetih Turkov, v ujetništvo pa jih je padlo 40; ZČ IX, str. 56-24. X. 1584, v bitki je padlo preko 2000 Turkov, ujetih pa je bilo 60.

10) I. Voje, *Naseljavanje turskih zarobljenika u slovenačkim zemljama u XVI i XVII veku*, Jugoslavenski istorijski časopis, br. 4, Beograd 1969, str. 38-43; isti, *O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v XVI in XVII stoletju*, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta - 8 (XLIII) letnik, drugi zvezek, Maribor 1972, str. 254-262.

turško ozemlje. Neki Radoslav, sluga dizdarja iz Ostrovice, ki ga je ujel Hans Küssel leta 1558, je užival takšno zaupanje, da ga je Küssel poslal kot špijona na območje Ostrovice.¹¹⁾

V Arhivu Slovenije se je ohranilo veliko podatkov o zasliševanju turških ujetnikov. Na osnovi njihovih izjav je obramba lahko ugotovila, kakšne vojaške akcije se pripravljajo s turškega ozemlja. Izpraševalci so dobili tudi informacije o političnem položaju v osmanski državi. Njihove izjave so lahko primerjali s poročili lastnih ogleduhov. V nekem poročilu iz leta 1554 je navedena izjava treh ujetih Turkov, da se turške čete zadržujejo v bližini sv. Đorda. Za resničnost svojih izjav so jamčili s svojimi glavami.¹²⁾ Leta 1558 se v nekem pismu opravičuje Jurij Sauer, da ni mogel zaslišati ujetnika Mustafo Poporčana, ki je zaprt v Čretežu (Reitenberg) pri Mokronogu.¹³⁾

Posebno težko leto za Hrvatsko v zvezi z akcijami Turkov je bilo leto 1556. Na vseh sestankih notranje-avstrijskih stanov so zastopniki kranjskih deželnih stanov poudarjali velik pomen Hrvatske in njenih utrdb za obrambo Kranjske in ostalih avstrijskih dežel. Poleg obveznosti za obrambo Hrvatske je morala Kranjska, zaradi vsakodnevnih napadov turških martolozov, imeti dobro organizirano obrambo lastne meje. Ivan Lenković je obveščal 26. avgusta 1556, da vzdržuje Kranjska na meji 200 provizioniranih konjenikov in 500 strelcev.¹⁴⁾ Že 6. julija, ko je budimski beglerbeg Ali paša neusmiljeno napadal Siget, je Zrinski sporočal o veliki nevarnosti, ki preti Hrvatski in Slavoniji od Bosancev. Bosanski paša naj bi že prekoračil Savo in namerava udariti proti Koprivnici in Đurđevcu. Kljub temu ni jasno, kam bo zares krenil. Hlivanjski sandžakbeg Malkoč-beg naj bi bil v Gradiški, a hercegovski v Travniku. Medtem so ban Zrinski, Wildenstein in Lenković z vsemi svojimi četami odhiteli v Ogrsko, da bi branili Siget. Tako so v Hrvatski in Slavonski krajini oslabili obrambno moč. Zato je bosanski paša nenadoma napadel Kostajnico ter jo 17. julija zasedel. Padec Kostajnice je zelo prizadel Hrvatsko in Kranjsko. Turki so s tem postali gospodarji Une in njihovi vpadi so brez ovir segli do Kolpe ter preko nje proti Turopolju in Zagrebu. Situacije je postala za Hrvatsko zelo kritična. Vprašanje časa je bilo, kaj bi se z njo zgodilo, če ne bi prav v tem kritičnem času vojska nadvojvode Ferdinanda vdrla v zahodno Ogrsko in na ta način prisilila basanskega pašo, da je vojsko usmeril na to področje. Na ta način je Ferdinand zaščitil Siget in zahodno Ogrsko, rešil pa je tudi Hrvatsko.¹⁵⁾

V tej težki situaciji, ki je grozila Hrvatski, so se Turki 13. avgusta 1556 priklatili do Zagreba, plenili plodno in bogato Turopolje, razdejali gradove in odvedli mnogo ljudi v ujetništvo. V tej akciji so ujeli pet turških vojakov. V

11) AS DSK, fasc. 283, str. 1379.

12) Isto, fasc. 283, str. 440.

13) Isto, fasc. 283, str. 1335.

14) Isto, fasc. 124.

15) Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knjiga peta, Zagreb 1973, str. 263-265.

takšnih primerih so, kot je bil običaj, izdelali poseben vprašalnik, ki je bil namenjen zasliševanju. Zasliševanja so imela namen, da dobi nasprotna stranka informacije o razmerah na turški strani in o vojaških pripravah v Bosni. Vojaški poveljniki, katerim so bili ujetniki izročeni, so ponavadi izdelali podrobne zapisnike zaslišanja. Pri zaslišanju so imeli določen sistem. 25. avgusta 1556 j bil napravljen zapisnik o zaslišanju peterice ujetnikov, ki so bili ujeti pri Zgrebu. Postavili so jim pet vprašanj, na katera je vsak zase odgovarjal. Podatki, ki so zapisani v odgovorih so zelo zanimivi in se precej ujemajo, zato jih bomo navedli v prevodu:

1. vprašanje: Kako mu je ime, kdo je njegov beg, kdo ga je ujel?

Alija iz Novega Pazarja (Allia von Noui Pasar): pravi, da je sluga Husein-bega (Husseinbeeg) sina Malkoč-bega (Malkhoschweg); ujeli so ga plemiči iz Lukovice na Turopolju.

Husein Hadrović (Huzein Hadrovitsch): pravi, da je sluga Šafer-bega (Šaferweeg) sina Malkoč-bega (Malckhotschweeg). Ujeli so ga konjeniki gospod Erdedija južno od Zagreba.

Ferhat iz Jajca (Perhat von Jaize): pove, da ne služi pri nobenem gospodu temveč je navaden vojak. Ujel ga je haramijski vojvoda Husarci imenovan iz Zagreba.

Rozvan Čingija (Rossuan Tschingia): pravi, da je sluga Skenderbeg (Schenderweeg) sina Vlambega (Wlamanweg). Ujeli so ga služabniki Kapitulja iz Zagreba.

Jusuf Varaković iz Doboja iz Bosne (Jusuph Waracowitsch von Oboyaus Wossen): pove, da ga je ujel južno od Zagreba neki vojvoda skupaj z nekaj haramijami.

2. vprašanje: Kdo so vodje te turške vojske in kakšne vodnike (Khalausen oder weg fuerer) imajo?

Alija: izjavi, da je vođa turške vojske Mehmed-paša iz Bosne (Mechme wascha aus Wossen), pomaga mu Malkoč-beg (Malckhoschweg). Imajo devet kalauzov ali vodnikov, eden od njih ima obruto brado in je pred kratkim pribežal iz te dežele, vendar mu njegovo ime ni znano.

Husein: izjavi, da je vođa turške vojske Mehmed-paša iz Bosne akupa z Malkoč-begom; ne pozna pa vodnikov.

Ferhat: izjavi, da sta vodja turške vojske Mehmed-paša iz Bosne in Malkoč-beg. Vuk Dobrosalić (Wugkh Dobrossallitsch) in še en mož, ki je novine in je pribežal iz te dežele, sta bila vodnika.

Rozvan: pove, da sta Mehmed-paša in Malkoč-beg vodji turške vojske vodnikov pa ne pozna.

Jusuf: izjavi, da sta Mehmed-paša in Malkoč-beg vodji te vojske. Njihovi vodniki pa so Krištof Svetački (Kristoff Swetatschki), prav tako Vuk Dobroslavić (Wugkh Dobroslanitsch) ter Martin Venić (Martin Wenitsch), ki je pred enim letom pribežal iz Siska; in še eden, ki je bil pred tem oskrbnik Hrastovici.

3. vprašanje: Kako močni sta omenjeni turška konjenica in pehota in kje je slednja razporejena?

Alija: izjavi, da ima konjenica 5000 do 6000 mož, pehota pa šteje okoli 3000 mož. Slednjo je paša pustil pri Čazmi in tudi na drugih mestih; vendar ne ve, kam naj bi pehota krenila in kje napadla.

Husein: izjavi, da šteje konjenica približno 6000 mož, pehota pa 3000 mož. Pehota je ostala pri Čazmi. Ne ve, kam naj bi pehota krenila po pašinem ukazu.

Ferhat: izjavi, da se je Mehmed-paša pozno pridružil turški vojski pri Čazmi. Vojska šteje po njegovi oceni 3000 konjenikov, za pehoto pa števila ne ve. Ve le to, da je slednja ostala pri Čazmi z nekaj sto konjeniki.

Rozvan: izjavi, da je konjenikov okoli 4000, pešcev pa okoli 2000. Slednji so ostali pri Čazmi, vendar ne ve, kam naj bi nato krenili.

Jusuf: izjavi, da je konjenikov okoli 3500, pešcev pa 3000. Njihovi vodniki so Svetački, pa tudi Vuk Dobrosravić in še eden, ki je bil prej oskrbnik v Hrastovici, četrti pa je Martin Venić, ki je pred enim letom pobegnil iz Siska.

4. vprašanje: Ali nameravajo Turki še to jesen enkrat ali večkrat vdreti v to deželo ali napasti kakšne slavonske (windisch) ali hrvatske (khrobatisch) utrdbe? Ali naj bi po sultanovem ukazu dobil Ali-paša pomoč iz Konstantinopla, Sofije ali drugih krajev v Romaniji ali Grčiji?

Alija: izjavi, da ne ve ničesar o obleganju več krajev ali napadih nanje. Ve le to, da je sultan omenjenim pašam in sandžakom ukazal, naj gredo na pomoč Ali-paši proti Sigetu. Ko bodo prišli do Kaniingrada (Khaningrad), naj bi Ali-paša poslal svoje Vlahe k njim, da bi jim sporočili naj ne gredo naprej, temveč ostanejo na njihovih mejah, ker je na pohodu sultanov sin z veliko vojsko. Ali paša bo vojsko razpustil, sam pa krenil proti Peči, dokler ne bo dobil večje pomoči, ki mu je bila odobrena in bo prišla iz Skoplja in drugih krajev. Potem bo znova močneje napadel. Paša bo k temu pritegnil tudi Malkoč-bega iz Bosne. Tako bodo tudi te turške sile na posreden način pritegnjene k sedanjemu pohodu.

Husein: izjavi, da naj bi šli omenjeni paše in Malkoč-beg na pomoč Ali-paši pri Sigetu, vendar jim je bilo rečeno, naj ostanejo na svojih mejah zaradi opazovanja, ker prihaja sultanov sin z veliko vojsko. Ali-paša je poslal sporočilo sultanu in zahteval pomoč. Ali pa je v resnici prišla neka pomoč v času pohoda, pa vprašani ujetnik ne ve.

Ferhat: ve le to, naj bi krenili proti Sigetu, vendar pa je Ali-paša poslal v Levaško (Leuatschkho) Vlahe, da ne bi prodirali naprej, ker se širi glas, da prihaja močna vojska sultanovega sina. Potem se bodo zopet zbrali Ali-paša in drugi sandžaki iz Madžarske, Bosne in drugih krajev. O sultanovem ukazu, naj Turki napadejo njihov kraj in druge kraje, ne ve ničesar.

Rozvan: izjavi, da je od uglednih Turkov izvedel, da je turški sultan ukazal Ali-paši, naj neha oblegati Siget, da ne bi izgubil še več svojih ljudi; sam bo čez približno leto dni osebno obiskal Siget in druge gradove ter mesta.

Čeprav sultanov sin sedaj zbira veliko vojsko, se bo krščanska vojska, ko bo slišala, da je Ali-paša zapustil Siget in razpustil svojo vojsko, zopet razšla.

Jusuf: izjavi, da ne ve ničesar drugega kot to, da se v Turčiji veliko govori o tem, da sultanov sin prihaja z veliko vojsko, ni mu pa znano, kakšne pomoči naj bi bil deležen Ali-paša.

5. vprašanje: Ali imajo turški paše, sandžaki in posebno Malkoč-beg v hrvatskih in slavonskih utrdbah (in Chrabatischen und windischen Orttflecken) in med uskoki izvidnike izdajalce in vohune (Khundschaftter, Verratrey oder pesen pratigkhen)?

Alija: izjavi in priseže, da ne ve ničesar drugega kot to, da je Hasan-aga iz Ključa (Hassanaga von Khkluttsch) ujel pri Bihaću (bey Wyhitsch) neko osebo, ki je Malkoč-begu obljubila, da mu bo izročila Bihać pod določenim pogojem. Na svobodi naj pusti njegovo ženo in otroka. Malkoč-beg namerava priti s pešci, konjeniki in orožjem.

Husein: izjavi, da ne ničesar o izvidnikih in izdajalcih v hrvatskih in slovenskih krajih oziroma med uskoki.

Ferhat: kot zgoraj omenjena ujetnika izjavi, da o tem ne ve ničesar.

Rozvan: izjavi, da tudi ne ve za izdajalce in obveščevalce.

Jusuf: izjavlja, da ne ve za izdajalce in obveščevalce.¹⁶⁾

Zapisnik tega zaslišanja nam nudi celo vrsto podatkov o vojaški situaciji v Hrvatski v času obleganja Sigeta, ki ga je izvajal budimski beglerbeg Ali-paša. Izjave vseh petih ujetnikov dajejo številne informacije o sestavi in strukturi turške vojske in o strategiji turške vojske. Prav tako smo zelo dobro informirani o vlogi bosanskih sandžakov, a še posebej je poudarjen delež Malkoč-bega pri teh operacijah. Zanimivi so tudi podatki o sodelovanju vlahov. Vseh pet ujetnikov, ki so jih zaslišali, so bili muslimani. Precej drugačen je bil sestav turških vodnikov. Večinoma so bili prebivalci Hrvatske, po veri pa kristjani.

Kranjski deželni stanovi so se posluževali posebnega »Reda« (Ordnung) na podlagi katerega so sestavljali vprašalnik pri zasliševanjih ujetnikov, predvsem ujetih martolozov in njihovih glavarjev – harambaš. Veljal je od leta 1580 do 1592. Na žalost se je v Arhivu Slovenije ohranila samo naslovna stran.¹⁷⁾ Kako so potekala zasliševanja na podlagi tega »Reda«, lahko ugotovimo iz zapisnika, ki so ga napravili ob priliki zaslišanja ujetega martološkega harambaše Cvitka Božića leta 1591. Iz dopisa deželnega oskrbnika Kranjske in odbornikov Kranjskega deželnega zbora z dne 6. novembra 1590, ki je bil poslan komandantu Vojne krajine, vzemo, da so podložniki Gerova pred nekaj dnevi ujeli martoloza po imenu Cvitka. Treba ga je zaslišati. Iz naslednjega dopisa, ki je bil poslan Hansu Barbi četrtnemu glavarju v Istri 7. decembra 1590 vzemo, da je bil ujet martoloz Cvitko poslan Kranjskim deželnim stano-

16) AS DSK I, fasc. 539, 540, zap. št. 804 (brez paginacije). Zapisnik je pisan v nemščini. Signaturo mi je posredoval asistent Vasko Simoniti, zato se mu na tem mestu zahvaljujem za prijaznost.

17) Isto, fac. 126 a (brez paginacije)

vom. Navedeno je tudi, da je Cvitko mnogo let teroriziral prebivalce Gerova in Klane. Zaslivanje je opravil v Karlovcu baron Auersperg. Na zaslišanju so zastavili harambaši Cvitku 15 vprašanj in zapisali njegove odgovore:

1. *vprašanje*: Od kod je in v katerem kraju prebiva?
Odgovor: iz Like, iz vasi Layb (Layk? – lokacije tega kraja nisem mogel ugotoviti).
2. *vprašanje*: Kdo so njegovi starši kako se imenujejo in ali še živijo?
Odgovor: Oče Ivan Savačić je mrtev.
3. *vprašanje*: Kdo je njegov beg, paša ali gospodar, ki mu služi?
Odgovor: Ibrahim paša.
4. *vprašanje*: Kdo ga je poslal med martoloze in ali se je sam odločil za to službo?
Odgovor: Bil je v skupini dvanajstih martolozov (pripomba: iz njegovega poročila se da sklepati, da je bil pogosto na pohodih zaradi požigov).
5. *vprašanje*: Kolikokrat je sodeloval v martoloških akcijah, koliko kristjanov je pripeljal (ujel) in kako se imenujejo?
Odgovor: Odkar je bil ujet, ni sodeloval na martoloških pohodih; iz vasi Gerovo je odpeljal očeta in sina.
6. *vprašanje*: Kdo so bili na pohodih njegovi spremljevalci in kako se imenujejo?
Odgovor: V njegovi četi so bili naslednji martolozi: Patar Skadović, Ivko Rajšić harambaša, Vicko Slakašović, Radivoj Slakašović, Gerko Stojavić, Luka Dedović, Novak Svetković, Emir Alić, Radovan Marketić, Dian Sepić, za enajstega ne ve imena.
7. *vprašanje*: Ali je ime Cvitko njegovo pravo ime ali vzdevek in kako se imenuje s pravim imenom?
Odgovor: Cvitko Božić (Waschitsch), bil je krščen po stari veri.
8. *vprašanje*: Pri kom je iskal zatočišče, kdo mu je dajal prenočišče in hrano?
Odgovor: (Od tega vprašanja dalje ni dal Cvitko nobenega odgovora; ker so vprašanja zanimiva, jih bom navedel. Iz njih se, vidi, kako so zasliševali martoloze).
9. *vprašanje*: Ali pozna osebe v kraju, kjer je bil ujet, oziroma v drugih mestih, ki so pomagali njemu ali njegovim pomočnikom, dajali zatočišče in ali ve za njihova imena?
10. *vprašanje*: Ali so v Hrvatski krajini med kristjani osebe, ki jih pozna in pošiljajo Turkom tajna poročila? Navede naj njihova imena.
11. *vprašanje*: Kakšne namene ima njegov beg in namestnik proti kristjanom sedaj, ko je on ujet?
12. *vprašanje*: Ali je bil Cvitko, preden je bil ujet, kakšen večer pred tem v Gerovu in ali se je sestal s prebivalci Gerova?

13. *vprašanje*: Kakšne namene je imel takrat, kdo je bil z njim in pri njem?
14. *vprašanje*: Imenuje naj vse martoloze, ki jih pozna – tudi tiste, ki so med kristjani, in v katerih krajih prebivajo; nadalje tiste, ki skrivajo martoloze in ki dajejo karšnakoli poročila.
15. *vprašanje*: Ali je bil poučen, ko je bil ujet, da bo v primeru, če bo pripeljan v Ljubljano, moral umreti. Toda ne samo on, ampak tudi vsi tisti, katere je imenoval in so sodelovali v akcijah.¹⁸⁾

Na zaslišanje so bile poklicane priče iz Veprinca in Otočca. Zanimiva je pripomba, da je harambaša Cvitko na koncu vse zanikal, čeprav je prej priznal svojo krivdo. Turške ujetnike so brez dvoma mučili, da so iz njih izvlekli vsaj nekaj izjav. Kot se vidi iz zapisnika, se je to tudi zgodilo s Cvitkom.

V drugi polovici 16. stoletja, so Kranjski deželni stanovi posvečali posebno pozornost martolozom. V času vladavine sultana Sulejmana II. so bili izredno nevarni vpadi martolozov, ki so se skrivali v gozdovih na obeh straneh meje. Martolozi so se začasno naselili zlasti v gozdovih okrog Kočevja, Loža in Snežnika ter napadali okoliško prebivalstvo.¹⁹⁾ Njihove nenadne akcije so zadajale strah prebivalstvu v krajih, ki so mejili z osmansko državo. Poročila z meje, potpisi in sodobna zgodovinska dela prikazujejo martoloze v najbolj črni podobi, kot razbojnike, lopove, ugrabitelje žena in otrok, trgovce s sužnji itd. Kot kristjani, podaniki osmanske islamske države, so bili do prebivalcev krščanskih dežel izredno brezobzirni in surovi. Zato so prišli na slab glas. V skladu s takšnim ponašanjem je bil tudi negativen odnos oblasti v krščanskih deželah do ujetih martolozov.²⁰⁾ Najpogosteje so jih likvidirali takoj po zajetju. Takšna usoda je doletela 40 martolozov, ki so jih ujeli pri Jajcu v začetku 16. stoletja.²¹⁾

V prvih letih druge polovice 16. stoletja je prišlo do zaostritve odnosov med Osmansko državo in Avstrijo. Na pohodih turške vojske v Hrvatsko, Slavonijo, Ogrsko in Kranjsko so martolozi redno sodelovali. Za turško vojsko, ki se je 1550. leta zbrala pri Slankamenu v Sremu, je rečeno v nekem dokumentu, da je bila sestavljena pretežno iz martolozov in azapov.²²⁾ Zabeleženo je tudi njihovo sodelovanje v borbah za Siget (1556) in Babočo.²³⁾ Manjše njihove akcije so omenjene avgusta 1552 pri trdnjavi Zreli in Selijak, kjer je bilo ujetih 9 vlahov in martolozov²⁴⁾ in na teritoriju med Veliko in Čazmo, kjer je

18) Isti fascikel – zapisnik je pisan v nemščini.

19) I. Voje, *Problematika turskih provala u slovenačke zemlje i organizacija odbrane u XV i XVI veku*, Istorijski časopis, knj. XXV-XXVI, Beograd 1979, str. 110.

20) Milan Vasić, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Sarajevo 1967, str. 91.

21) Lj. Thalloczy, *Povijest (banovina, grada i varoši) Jajca 1450-1527*, Zagreb 1916, str. 148.

22) M. Vasić, *Martolosi...*, str. 89; N. Isthuanffio, *Regni Hungarici historie*, L. XIII, Coloniae Agrippinae 1685, str. 195.

23) Joseph Hammer, *Geschichte des Osmanischen reiches*, III, Pest 1828, str. 310, 358.

24) E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, MSHSM III, Zagreb 1917, str. 428.

bil v začetku septembra 1558 ujet kot ogleduh nek martološki harambaša, ki je po mučenju priznal, da se Malkoč-beg pripravlja na pohod proti Sisku.²⁵⁾ Pri vpadu Turkov v Kranjsko 1528. leta se je pritihotapilo sedem martolozov na področje med Klano in Gutnekom vse do Loža. Ujeli in odpeljali so s seboj sedem ljudi. Toda tokrat niso imeli sreče. Ljudstvo je navalilo na njih in osvobodilo 6 ujetnikov, toda sedmega so martoloz ubili. V tej akciji so sami izgubili dva človeka.²⁶⁾

Ujeti martoloz so bili pogosto odvedeni na zaslišanje v Ljubljano. To lahko vidimo iz naslednjih primerov. 18. junija 1581 je javljal iz Grobnika Kranjskim deželnim stanovom Franc Delić, glavar pri Zrinjskih, da so podložniki Gerova ujeli martoloza, ki je martološki vojvoda. Za njega je ponujena odkupnina v višini 500 tolarjev in en konj. Predlaga, da se to ne sme sprejeti, ker je omenjeni martoloz napravil veliko škode okoli Loža, Snežnika in Postojne.²⁷⁾ Leta 1584 je bil na istem področju (pri Grobniku) ujet martoloz, ki je prav tako na tem področju napravil veliko škode. 5. septembra so poslali Kranjski deželni stanovi Francu Dežiću pismo v katerem posebej poudarjajo, da za takšne osebe ne prihaja v poštev osvoboditev na podlagi odkupnine. Prav tako ni treba opraviti zaslišanje samo v Grobniku, temveč ga morajo poslati na zaslišanje tudi v Ljubljano. Že 30. oktobra 1584 pošljejo Kranjski deželni stanovi nov dopis Francu Dežiću v Grobnik, v katerem se zahvaljujejo, da jim bo poslal ujetega martoloza. Za njegovo vzdrževanje mu pošljejo 40 tolarjev in 3 goldinarje, pol centa smodnika in pol centa svinca. 31. oktobra Kranjski deželni stanovi o omenjenem ujetem martološkem harambašu obveščajo poveljnika Vojne krajine s pripombo, da ga je treba poslati na zaslišanje Kranjskim deželnim stanovom v Ljubljano. Izgleda, da do tega ni prišlo, ker je poveljnik Vojne krajine Jo. J. Thurn poslal 21. novembra 1584 dopis Kranjskim deželnim stanovom v katerem jih obvešča, da bo on sam na zaslišanju izvedel od martoloza kje je ropal, kje se je gibal, kdo ga je skrival in mu dajal podatke. Tega martoloza bo po zaslišanju ubil, kot je to napravil danes z dvema martolozoma.²⁸⁾ Tudi ta primer nam pokaže kakšen način zasliševanja so uporabljali komandi Vojne krajine ter kakšna usoda je doletela ujetega martoloza.

Prav tako je zanimiv primer dveh ujetih martolozov. Jurij Barba iz Gutneka obvešča 30. oktobra 1585. leta deželnega upravitelja Kranjske grofa Wolfa Thurna, da je starejšega ujetega martoloza, ki je vojvoda, poslal k njemu, zadržal pa je mlajšega, ki je položil varščino. Že 3. novembra 1585 prejme Jurij Barba dopis deželnega upravitelja Kranjske z zahtevo, da pošlje v Ljubljano tudi mlajšega martoloza Juraja Vojnovića, ki je napravil mnogo več škode kot starejši. Zato ga ne sme spustiti na svobodo na osnovi varščine ali odkupnine.

25) R. Lopašić, *Prilozi za poviest Hrvatske XVI i XVII veka iz Štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu*, Starine JAZU XVII, Zagreb 1885, str. 225.

26) AS DSK, fasc. 124 a; S. Jug ZČ IX, str. 54.

27) Isto, fasc. 126 a (brez paginacije).

28) Isti fascikel.

To je znani sklep stanov.²⁹⁾). Na žalost se zapisniki zaslisevanj omenjenih martolozov niso ohranili. Bili bi dragocen vir za boljše poznavanje martoloških akcij, strukture martološke organizacije in usode posameznih martolozov po zaslišanju. Zaslisevanja so predstavljala sestavni del obveščevalne službe in predstavljala enega od elementov uspešne obrambe.

Ignacij Voje

THE HEARINGS OF THE CAPTIVES FROM BOSNIA CAPTURED DURING THE TURKISH RAIDS INTO THE SLOVENIAN PROVINCES

(Summary)

Among the provinces in Slovenia that had been exposed to the Ottoman attacks Carniola (Kranjska) suffered the most from all the changes that were taking place in the vicinity of the Turco-Croatian border. The raids, which had started at the beginning of the 15th century (the first Turkish attack in 1408), and ended in the second half of the 16th century; could be subdivided into several periods.

There are not documents available on the Turkish captives for the 15th century when neither a provincial nor country's defense was organized. The situation changes at the beginning of the 16th century when the defense of Carniola was well organized and, along with the assistance of the other Austrian provinces, it prevented successfully the Turkish breakthroughs into the province and deterred the return of their troops with a loot. The number of Turkish captives increased in these actions. A certain amount of them was killed on the spot. Military commanders and other prominent Turkish citizens were held for ransom and replaced in exchange for certain Christian captives in the Turkish Empire. A large number of captives was used for work on the estates of the Carniola feudal lords.

The Archive of Slovenija kept many facts and documents on the hearings of the Turkish captives. The author used the archivalia to show on several examples the manner of these hearings. On August 25, 1556, an official account was made on the hearings of the five captives, who had been captured in the vicinity of Zagreb during the Turkish assault on this region. Five questions were posed to them, and they had to answer them separately. This account provides a number of facts about the military situation in Croatia during the siege of Siget by the Buda *beglerbey* Ali Pasha in 1556; a composition, structure and strategy of the Turkish military forces. The Bosnian *sanjakbeys*' role in these operations, especially these of the Bosnian Pasha Malkoč Bey, were rather well presented. All the captured Turkish soldiers were Moslems from Bosnia, whereas the scouts they mentioned were usually Christians from Croatia.

The Carniolan classes paid a great deal of attention, notably in the second half of the 16th century, to the *martolose* (the paramilitary frontiersmen - brigands). In the reign of the Sultan Suleiman II, there were many *martolose* raids who were hiding in the woods on the both sides of the border line. Their activities were feared in all the Turkish neighboring provinces. There was a special type of »*Ordnung*« (Order) in Carniola, from 1580-1592, with a questionnaire for the captured *martolose* and their captains. One of these captains, Cvitko Božić, was questioned in Karlovac by Baron Auersperg in 1591. The author gives the examples of two more *martolose* hearings from 1584 and 1585.

29) Isti fascikel.